

ERMENİ SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü dönemine girmesini takiben Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun teşvikiyle, imparatorluğu oluşturan milletler birbiri ardına bağımsızlık mücadelesine girişmişler ve bunda başarı sağlamışlardır. Bu gelişmeler Ermeniler için de örnek teşkil etmiş, onlar da Osmanlıları parçalamak isteyenlerin maddi ve manevi desteğiyle yer yer ayaklanmalar başlatmışlardır.

Böylece, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir "Ermeni sorunu"ndan söz edilir olmuştur.

Bu dönemde dünya güç dengesinde giderek daha önemli bir devlet olarak ortaya çıkan Çarlık Rusya'sı Osmanlı Devleti topraklarını bir doğal yayılma alanı olarak kabul etmekte ve Osmanlıların sırtından güneyde sıcak denizlere açılma hedefini gütmektedir. Bu hedefe ulaşmak için kullandığı başlıca araçları savaşların yanı sıra, Osmanlı yönetimi altındaki Hristiyan toplumların hamisi rolünü oynamaktır. Diğer taraftan dönemin diğer iki başlıca gücü olan İngiltere ve Fransa da Osmanlı Ermenilerini Protestanlık ve Katolikliğe kazandırmak amacındadır ve bu amaçlar bağlamında, İstanbul'da 1830'da Ermeni Katolik, 1847'de Ermeni Protestan kiliselerini kurdurmışlardır. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Ermenilerine ve diğer Hristiyan toplumlara gösterdikleri bu ilginin gerisinde esas itibarıyla azınlıkları himaye görüntüsü altında Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edebilmek ve imparatorluğu parçalamak amacı yatmaktadır.

Boghos Nubar tarafından Fransa Dışişleri Bakanı'na gönderilen mektubun kopyası. (İlk sayfa tam olarak, ikinci sayfada ise selamlar ve Boghos Nubar'ın imzası görülmektedir)

21 Temmuz 1915. Sultan Abdülhamid'e yapılan suikast girişimi

Ermenilere bu güçlerce Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devletinin kurulması vaad edilmiştir. Halbuki söz konusu dönemde bu bölgedeki Ermeni nüfusu bölge genel nüfusu içinde ancak %15 oranında bir yer işgal etmektedir. Örneğin, en kalabalık oldukları Bitlis'de bile nüfusun 1/3 ünü dahi teşkil edememektedirler.

"Ermeni sorunu" için bir başlangıç noktası bulmak gerekirse, bu 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen Ayastefanos Anlaşması ve Berlin Konferansı'dır

AYASTEFANOS VE BERLİN ANTLAŞMALARI

1877-78 Osmanlı-Rus savaşının ardından imzalanan Ayastefanos Anlaşması'nın Osmanlı Devleti'nce kabullenilmek zorunda kalınan 16. maddesi şöyledir:

"Ermenistan'dan Rusya askerinin istilasını altında bulunup Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken yerlerin boşaltılması oralarda iki devletin dostane ilişkilerinde zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin barındığı eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlerle karşı güvenliklerini sağlamayı garanti eder".

Anlaşmanın bu hükmü esas itibarıyla bağımsızlık kazanmak isteyen Ermenileri tam anlamıyla tatmin etmemiş olsa dahi " Ermeni sorunu"nun tarihte ilk kez bir uluslararası belgeye yansması ve "Ermenistan" diye bir bölgenin varlığından söz etmesi yönlerinden büyük önem taşımaktaydı. Keza 1878 yılında toplanan Berlin Kongresi sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ise Ayastefanos Anlaşması'nın 16. maddesi yerine şu hükmü getirmiştir :

"Osmanlı Hükümeti halkı Ermeni olan eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatı yapmayı ve Ermenilerin Çerkeş ve Kürtlere karşı huzur ve güvenliklerini garanti etmeyi taahhüt eder ve bu konuda alınacak tedbirleri devletlere bildireceğinden, bu devletler söz konusu tedbirlerin uygulanmasını gözetceklerdir".

Berlin Antlaşması'nın bu hükmü ile Türk – Ermeni ilişkilerine yabancı güçlerin müdahale edebilme hakkı tanınmış olmaktadır.

ERMENİ KOMİTELERİ VE İSYANLAR

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasını izleyen dönemde Ermeni sorunu iki yönde gelişmiştir. Bunlardan ilki, Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskı ve müdahaleleridir. Sorunun ikinci yönü ise, Anadolu, Suriye ve Rumeli'de yaşayan Ermenilerin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, özellikle Doğu Anadolu ve Kilikya'da yeraltında örgütlenmeleri ve silahlı hareketleridir.

İlk kıskırtmalar Rusya'dan gelmeye başlamış, Rusların bu tutumu İngiliz ve Fransızları Ermenilerle daha çok ilgilenmeye sevk etmiştir. Doğu Anadolu'daki İngiliz Konsoloslukları'nın sayısı hızla artmış, ayrıca bölgeye çok sayıda Protestan misyonerler gönderilmiştir.

Bu kıskırtmalar sonucunda Doğu Anadolu'da 1880'den itibaren çeşitli Ermeni komiteleri kurulmaya başlamıştır. Ancak, yerel düzeyde kalan bu komitelerin varlıkları, Osmanlı yönetiminden şikayeti olmayan ve barış ve refah içinde yaşamlarını sürdüren Ermeni halkının büyük çoğunluğunun ilgisini çekmekte başarılı olamadığından kısa bir süre sonra sona ermiştir.

Osmanlı Ermenilerini içeride kurulan komiteler yoluyla devlete karşı harekete geçirmek mümkün olmayınca, bu kez Rus Ermenilerine Osmanlı toprakları dışında komiteler

kurdurtulması yoluna gidilmiştir. Böylece 1887'de Cenevre'de sosyalist eğilimli, ılımlı militan Hınçak, 1890 'da ise Tiflis'te aşırı, terör, isyan, mücadele ve bağımsızlık yanlısı Taşnak Komiteleri ortaya çıkmıştır. Bu komitelere Anadolu topraklarının ve Osmanlı Ermenilerinin "kurtarılması" hedef ve amaç olarak gösterilmiştir.

İstanbul'da örgütlenen ve Avrupa devletlerinin dikkatlerini Ermeni meselesine çekerek Osmanlı Ermenilerini kışkırtmayı hedefleyen Hınçakların başlattığı ayaklanma girişimlerini, aralarında siyasi mücadele başlayan Taşnaklarınki izlemiştir. Bu ayaklanma girişimlerinin ortak özelliklerini, Osmanlı ülkesine dışarıdan gelen komitelerce planlanmış ve yönlendirilmiş olmaları ve örgütlenme faaliyetlerinde Anadolu'ya yayılan misyonerlerin büyük katkısından yararlanmaları teşkil etmiştir.

İlk isyan 1890'daki Erzurum isyanıdır. Bunu yine aynı yıl meydana gelen Kumkapı gösterisi, 1892-93'te Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon olayları, 1894'te Sasun isyanı. 1894'te Babiali gösterisi ve Zeytun isyanı, 1896'da Van isyanı ve Osmanlı Bankası'nın işgali, 1903'te ikinci Sasun isyanı, 1905'te Padişah Abdülhamid'e suikast girişimi, 1909'da Adana isyanı izlemiştir. İsyanların Osmanlı kuvvetlerince bastırılması, dünya kamuoyuna "Müslümanlar Hristiyanları katlediyor" mesajıyla yansıtılmış ve Ermeni sorunu giderek daha geniş çapta bir uluslararası sorun niteliğine büründürülmüştür. Nitekim, döneme ait İngiliz ve Rus diplomatik temsilciliklerinin raporları, Ermeni ihtilalcilerin hedefinin karışıklıklar çıkararak Osmanlıların karşılık vermesini ve böylece yabancı ülkelerin duruma müdahalesini sağlamak olduğunu kaydetmektedir ve büyük devletlerin diplomatik ve konsolosluk temsilcilikleri Anadolu'nun her köşesine dağılmış Hristiyan misyonerler ile birlikte Ermeni propagandasının Batı kamuoyuna iletilmesinde ve benimsetilmesinde büyük rol oynamışlardır.

I. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI

Osmanlıların 1 Kasım 1914 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaşa girmesi, Ermeni komitelerince büyük bir fırsat olarak görülmüş, Rus saflarına katılan Ermeniler gönüllü alaylar kurarak Rus işgal kuvvetleriyle birlikte Doğu Anadolu topraklarına girmişlerdir. Ayrıca, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yeni isyanlar çıkartılmış, Osmanlı kuvvetleri arkadan vurulmuş, sivil Türk halkı büyük bir katliama maruz kalmıştır. Bu katliam yalnızca Türkleri hedef almamış Trabzon civarındaki Rumlar ve Hakkari çevresindeki Museviler de katledilmişlerdir.

Bütün bunlar olurken, İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı'nı zorlamakta, Osmanlı orduları Galiçya'dan Doğu Anadolu ve Irak'a kadar çeşitli cephelerde düşman kuvvetleriyle çarpışmaktadır.

24 NİSAN 1915

Osmanlı hükümeti bu durum karşısında önce Ermeni Patriği ile Ermeni toplumunun milletvekilleri ve diğer önde gelenlerine Ermenilerin Müslümanları arkadan vurmaya ve katletmeye devam etmeleri halinde gerekli önlemleri alacağını bildirmekle yetinmiş bu sonuç vermeyince, 24 Nisan 1915 tarihinde Ermeni Komiteleri'ni kapatarak yöneticilerinden 235 kişiyi devlet aleyhine faaliyette bulunmak suçundan tutuklanmıştır.

Dışardaki Ermenilerin her yıl "Ermeni soykırımının yıldönümü" diye andıkları 24 Nisan, işte bu 235 komitecinin tutuklandığı tarihtir.

Doğu cephesinde Ermeni asıllı vatandaşlarının ihanetine uğrayan Osmanlı Hükümeti ülke bütünlüğüne karşı yöneltilen bu faaliyetlerin engellenmesi amacıyla Ermeni komitelerini kapatmanın ve liderlerini tutuklamanın yanı sıra Doğu Anadolu'da savaş bölgesi hattı içinde

kalan Ermenileri 27 Mayıs 1915 tarihli bir kanun çerçevesinde imparatorluğun güneydeki savaş dışı kalan bölgelerine (Suriye'ye) sevk etmiştir.

Ermeni tarihçi Leo'nun da belirttiği gibi, Osmanlı Hükümeti "Rus kışkırtmalarına kapılarak ve Rus silahlarına güvenerek karışıklık ve isyanlar çıkaran Ermeni komiteleri karşısında kendi varlığını korumak hakkını kullanmıştır".

Tehcir uygulaması Ermeni çevreleri ve hasım devletlerce "Ermeni katliamı" olarak adlandırılmış ve Osmanlılara karşı büyük bir propaganda kampanyası başlatılmıştır.

Oysa tehcir güvenlik nedenleriyle belirli bir grubun belirli bir yerde ikamete mecbur edilmesi uygulamasından ibarettir. Savaş halinde düşman ile işbirliği yaptığı sabit olmuş ve üstelik bu işbirliğini bir iftihar vesilesi olarak gören toplulukların zararlı faaliyetlerinin önlenmesi bakımından belirli bir yerde ikamete mecbur edilmesinin devletin en doğal haklarından biri sayılması gerekir. Bu önlem ülkesinin güvenliği ve toprak bütünlüğü açısından benzer tehlikelerle karşılaşan tüm devletlerin başvurduğu bir uygulamadır. Başta ABD olmak üzere İkinci Dünya Savaşı'nda bile çok sayıda devlet tarafından aynı önleme başvurulmuştur